

Dr hab. Filip Wolański Prof. UW.
Instytutu Historyczny
Uniwersytet Wrocławski

Wrocław 12.10.2017 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Agaty Muszyńskiej nt. *Zaloty, zabiegi przedmałżeńskie i wesela w kręgu magnaterii doby saskiej.*

Rozprawa mgr Agaty Muszyńskiej nt.: *Zaloty, zabiegi, przedmałżeńskie i wesela w kręgu magnaterii doby saskiej* poświęcona została problemowi szeroko rozumianych praktyk społecznych związanych z aranżowaniem małżeństw w kręgu magnaterii Rzeczypospolitej w epoce saskiej. Pomysł tak sformułowanego tematu należy bez wątpienia pochwalić, jako potrzebną próbę rozwijania badań nad zjawiskami związanymi z problematyką miejsca rodziny i relacji społecznych z nią związanych w kulturze społeczeństwa staropolskiego, zwłaszcza jego warstwy magnackiej. Co więcej tak zarysowany temat dysertacji dotyka złożonej problematyki miejsca kobiety i mężczyzny w ówczesnym społeczeństwie postrzeganym, zarówno przez pryzmat aksjologiczny, jak i realiów w jakich funkcjonowali przedstawiciele warstwy uprzywilejowanej.

Przygotowana przez Agatę Muszyńską rozprawa stanowi studium rzetelne, poparte szeroką kwerendą źródłową. Wykorzystano bogaty materiał rękopiśmienny pochodzący z archiwów i bibliotek krajowych (AGAD, BPAN w Kórniku, AN w Krakowie, BCz w Krakowie, BN w Warszawie, BUW, AP na Jasnej Górze, ZNiO) i zagranicznych (Biblioteka Polska w Paryżu, Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Нацыянальны Гістарычны Архив Беларусі). Choć kwerenda była niewątpliwie wystarczającą można byłoby ją poszerzyć o biblioteki i archiwa rosyjskie przede wszystkim w St. Petersburgu (Библиотека Российской академии наук в Санкт-Петербурге) oraz ukraińskie w Kijowie. Przy czym należy dodać, że najprawdopodobniej nie wpłynęłoby to już w znaczący sposób na ustalenia zawarte w dysertacji.

Wśród użytych w pracy rękopisów przeważa korespondencja, uzupełniona jednak przez ważne teksty normatywne, jak np.: *Przestrogi zbawienne lub informacja życia...*, Franciszki Urszuli Radziwiłłowej czy memoratywne np.: *Diariusz Michała Kazimierza Radziwiłła*, wreszcie akta sądowe. Źródła rękopiśmienne uzupełniono o kilkanaście starodruków, na które składają się przede wszystkim zbiory mów (w tym zwłaszcza zawierające epitalamia), diariusze weselne, relacje pogrzebowe oraz teksty normatywne. Koniecznym uzupełnieniem są źródła publikowane współcześnie w formie krytycznych edycji zwłaszcza zbiory korespondencji, instrukcje edukacyjne, pamiętniki, zbiory mów, oraz dokumentów Kościoła. Tak skonstruowana bardzo obszerna, ale i zróżnicowana w przemyślany sposób, baza źródłowa pozwala na przeprowadzenie wiarygodnej analizy postawionego w temacie pracy problemu. Co istotne przywołane zostały takie rodzaje źródeł, które umożliwiają ukazanie nie tylko normatywnej warstwy kultury staropolskiej w kontekście praktyk związanych z kreowaniem małżeństw magnackich, ale również uzupełnienie tego obrazu o odniesienia do doświadczeń konkretnych rodzin i osób. Ten ostatni aspekt nadaje pracy Agaty Muszyńskiej swoisty walor mikrohistoryczny w częściach, w których podjęła się studium konkretnych przypadków.

Na podkreślenie zasługuje fakt, przemyślanego wyboru najważniejszych aspektów badanej problematyki. Przyjęte ramy chronologiczne (epoka saska 1697-1763) wydają się zasadne, a potrzeba rozpoznania procesów i zjawisk kulturowych związanych z rodziną i jej praktykami kulturowymi w obrębie elit magnackich bezdyskusyjna. Tego rodzaju badania są oczywiście prowadzone m.in. przez Bożenę Popiołek, Aleksandrę Skrzypietz, Agnieszkę Jakuboszczak, Dariusza Rolnika, Katarzyna Kuras, Marzena Liedke, Cezarego Kukłę ale ich zakres, jak pisała mgr Muszyńska wymaga stałego poszerzania o nowe pola badawcze.

Inną kwestią jest wybór metod badawczych i perspektywy metodologicznej. Współczesne nauki humanistyczne i społeczne oferują bardzo bogate możliwości wyboru metod lub perspektyw badawczych do wykorzystania przy okazji badań na temat rodziny. Obfitej inspiracji dostarcza zwłaszcza antropologia kulturowa z ogromną, żywą tradycją refleksji dotyczącej związków krwi. Pomimo odwołań we wstępie do historiografii francuskiej spod znaku szkoły *Annales* jej myśl w recenzowanej dysertacji wykorzystano tylko pośrednio przez nawiązania do dorobku Marii Boguckiej, czy jej ucznia Tomusza Wiślicza. Podobnie wspominając w przypisie publikację Dobrochny Kałwy zasygnalizowano jedynie możliwości płynące z wykorzystania myśli feministycznej. Mgr Muszyńska wybrała rozwiązanie, moim zdaniem dopuszczalne ale niekoniecznie najowocniejsze, decydując się na

zastosowanie klasycznej metody historycznej, w której funkcje heurystyczną pełni analiza porównawcza przekazów źródłowych traktowana, jako droga do systematyzacji wiedzy na temat badanego problemu. Mam świadomość, że jest to ujęcie naturalne i uzasadnione w pracy historyka, stąd moje uwagi proszę traktować raczej, jako postulat szukania nowych perspektyw badawczych, nie zaś z chęci podważenia decyzji doktorantki.

Struktura dysertacji doktorskiej mgr Agaty Muszyńskiej jest logiczna i zrozumiała, nie budzi wątpliwości. Praca podzielona została na trzy rozdziały. Pierwszy rozdział można potraktować, jako swoiste wprowadzenie do głównego problemu, przedstawiono w nim zjawiska wpływające na kształtowanie postaw kobiet poprzedzających i przygotowujących do zamążpójścia. Skupiono się na analizie miejsca dziecka w rodzinie staropolskiej oraz relacjach międzypokoleniowych w świetle opinii starszej i współczesnej historiografii polskiej. Podjęta została próba przeprowadzenia analizy świata przeżyć emocjonalnych rodziców i dzieci, stosunku do śmierci potomstwa, form okazywania uczuć. Cenne wydaje się zwłaszcza wykorzystanie korespondencji pisanej przez małe i nastoletnie dzieci do rodziców jak np.: listy Marii Zofii Sieniawskiej. Mgr Muszyńska wskazuje na specyfikę relacji między córkami a ojcami sugerując, za Dorotą Zołądź-Strzelczyk, istnienie silniejszego związku emocjonalnego w tym przypadku, niż w relacjach córek z matkami. Przedstawiono proces kształtowania osobowości dziecka w procesie wychowawczym w rodzinie, edukację w specyficznych warunkach ówczesnej kultury, rolę Kościoła i wiary w kręgu tego rodzaju zjawisk przez pryzmat doświadczeń związanych z chrztem i innymi sakramentami np.: pierwszą komunią. Co ważne ukazano oczekiwania, jakie formułowano wobec dziewcząt (wg terminologii staropolskiej panien) w odniesieniu do cech charakterologicznych w realiach życia codziennego rodziny oraz za pośrednictwem wzorów kreowanych przez moralistów. Przedmiotem refleksji jest także wiek, w jakim zawierano małżeństwa w świetle regulacji prawnych oraz w praktyce funkcjonującej w Rzeczypospolitej.

Rozdział drugi zawiera analizę problematyki związanej z etapem załotów i podzielony został na cztery części. W podrozdziale pierwszym przedstawione zostały dwa aspekty tego etapu budowania związku. Przede wszystkim scharakteryzowane zostały kryteria jakimi posługiwano się dobierając partnerów. Punktem wyjścia do rozważań na ten temat były porady zawarte w tekstach moralizatorskich, korespondujące z praktyką przyjętą w nie tylko wśród magnaterii ale w całym społeczeństwie staropolskim. Jednym z ważnych kryteriów, którego analizę podjęła mgr Muszyńska był wybór jakiego mieli dokonywać mężczyźni między kandydatką, która jest panną a wdową. Wydaje się, że opinie moralistów skłaniały się

jednak ku wyborowi panny. Ciekawym aspektem kryteriów doboru partnera było uczucie, a więc kategoria, którą łączylibyśmy raczej z epoką o sto lat późniejszą. Doktorantka dowodzi, że w tekstach kobiet w epoce saskiej motywy uczuciowe, jeżeli nie przeważały, to stanowiły ważny i wyraźnie obecny element. Zwraca również uwagę na tzw. instrukcje panięskie, w których dopatruje się głosu kobiet z epoki. Co ważne w instrukcjach bardzo silnie akcentowana była potrzeba wpływu kobiet na wybór własnego męża. Druga część podrozdziału poświęcona została bezpośrednim zabiegom o rękę kobiety. Należy w tym miejscu podkreślić, że mgr Muszyńska zebrała informacje z wielu stosunkowo rzadko wykorzystywanych źródeł tj. poradników adresowanych do osób szykujących się do małżeństwa. Wylania się z nich obraz postulowanego dążenia do zbliżenia między kandydatami przed ślubem i możliwie dobrego poznania się. Można też, zdaniem Doktorantki, dostrzec w narracji tego rodzaju opracowań sygnał zmieniania się praktyk społecznych w związku z aranżowaniem ślubu. Podrozdział drugi poświęcony został szczegółowej analizie wybranych przypadków zaaranżowanych małżeństw i został podzielony na siedem części z czego cztery dotyczą sytuacji wybranych reprezentantek magnaterii. We wspomnianej grupie znalazła się Maria Zofia Sieniawska, Franciszka Urszula Wiśniowiecka, liczne córki Karola Stanisława Radziwiłła i Anny z Sanguszków Radziwiłłowej, wreszcie Barbary z Zawiszów Radziwiłłowej. Obraz wspomnianych mariaży uzupełniają trzy podrozdziały. Pierwszy na temat tzw.: rynku matrymonialnego w środowisku magnaterii w epoce saskiej, kolejny poświęcony kobietom przedsiębiorczym samodzielnie dążącym do zaaranżowania swoich związków, natomiast w ostatnim podjęty został problem porwań, jako sposobu zakończenia starań o rękę kobiet. W podrozdziale trzecim przeanalizowane zostały problem okoliczności podejmowania decyzji o wyborze męża lub żony w środowisku magnackim. W ostatnim czwarty podrozdziale przedstawiony została model magnackich zalotów w epoce saskiej. Ten rodzaju podsumowania posłużył mgr Muszyńskiej do opisanie roli pośredników w kreowaniu związku, a także praktyk towarzyszących negocjacom poprzedzającym podjęcie decyzji o zawarciu małżeństwa.

Rozdział trzeci dysertacji dotyczy zwińczenia starań o małżeństwo czyli samego ślubu i wesela, podzielony został na trzy podrozdziały. W pierwszym przeprowadzona została analiza umiejscowienia sakramentu małżeństwa w prawie kanoniczym w osiemnastym stuleciu oraz jego znaczenie, jako aktu prawnego sankcjonującego regulacje majątkowe. W tym kontekście podjęta została analiza zagadnienia posagu i wiana w warunkach ówczesnej praktyki prawnej, podobnie potraktowano problem roli intercyzy. W podrozdziale drugim

ukazane zostały przykłady magnackich uroczystości ślubnych i towarzyszących im uroczystości weselnych. Analizując ten problem mgr Muszyńską, przywołała przykłady kilku tego rodzaju wydarzeń m.in. ślub i wesele Michała Kazimierza Radziwiłła z Franciszką Urszulą Wiśniowiecką, Michała Serwacego Wiśniowieckiego z Teklą z Radziwiłłów Flemmingową czy specyficzny podwójny ślub Jana Klemensa Branickiego z Izabellą Poniatowską oraz Michała Antoniego Sapiehy z Aleksandrą Czartoryską. W ostatnim podrozdziale podjęta została próba zarysowania modelu magnackiego ślubu i wesela w dobie saskiej.

Całość pracy wieńczy zakończenie, w którym zebrano najważniejsze wnioski wynikające z przeprowadzonej w dysertacji analizy postawionej w tytule tezy.

Konieczne jest wspomnienie o elementach wymagających korekty lub uzupełnienia. Przede wszystkim należy do nich strona redakcyjna pracy powtarzają się w tekście literówki, zdarzają się błędy interpunkcyjne, podobnie przypisy wymagają ujednoczenia w zapisie, choć co należy podkreślić merytorycznie przygotowane zostały w sposób przemyślany i w tym aspekcie nie budzą wątpliwości. Za przykład pomyłek formalnych może posłużyć rzucające się w oczy, konsekwentnie zmieniane w przypisach i bibliografii nazwisko Cezarego Kukli na Kukłę. Problemem jest też edycja tekstu wyraźnie wymagająca doszlifowania, potknięcia tego rodzaju pojawiły się nawet w spisie treści, gdzie podrozdział czwarty rozdziału drugiego niespodziewanie zapisany został kursywą. W przypadku strony językowej pracy należy wspomnieć o nieprecyzyjność stosowanej terminologii i zdarzających się zbyt daleko idących uogólnień sądów. We fragmentach wstępu na s. 9 należałoby poprawić zastosowaną tam formę opisu założeń pracy, która przybiera postać autorecenzji.

Pomimo obszernej bibliografii warto byłoby uzupełnić ją o kilka pozycji, wśród których można wymienić prace: Agnieszki Jakuboszczak (*Rodzina i rodzinność. Szlachta wielkopolska w XVIII w. Perspektywa kobieca*, Poznań 2016) i Pawła Kaczyńskiego (*Rodzina w literaturze stanisławowskiej. Motywy-konwencje-poglądy*, Wrocław 2009). W przypadku zagadnień prawnych można dodać pracę Stefana Biskupskiego (*Prawo małżeńskie Kościoła rzymsko-katolickiego*, t. 1, Warszawa 1956), warto również dodać zredagowany przez Cezarego Kukłę cenny zbiór *Rodzina jako środowisko wychowawcze ... (Rodzina i gospodarstwo domowe na ziemiach polskich w XV-XX w. Struktury demograficzne, społeczne i gospodarcze*, red. C. Kukło, Warszawa 2008). Dotyczy to także prac autorów, których lektura mogłaby wzbogacić perspektywę metodologiczną, jak np.: Macieja Ulińskiego (*Kobieta i mężczyzna. Dzieje refleksji filozoficzno- społecznej*, Kraków 2001). Nie

wykorzystano też wszystkich przydatnych publikacji autorów wykazanych w bibliografii jak np.: artykułu Moniki Malinowskiej na temat porwań, jako strategii matrymonialnej (M. Malinowska, *Porwania jako strategie matrymonialne w XV-wiecznej Polsce i Francji*, [w:] *Rodzina i gospodarstwo domowe na ziemiach polskich w XV-XX w. Struktury demograficzne, społeczne i gospodarcze*, red. C. Kukło, Warszawa 2008). Warto zauważyć, że pisząc we wstępie o inspiracjach płynących dla badań nad rodziną z kręgu szkoły *Annales* warto byłoby w przypisie wspomnieć przynajmniej o ważnej, klasycznej pracy Philippe'a Ariès poświęconej historii dzieciństwa (wydanie polskie *Historia dzieciństwa*, Gdańsk 1995), czy pracach Jean-Louis'a Flandrin'a.

Konkludując chciałbym podkreślić, że pomimo uwag krytycznych, które nie podważają pozytywnej oceny dysertacji Pani mgr Agaty Muszyńskiej nt. *Zaloty, zabiegi przedmażeńskie i wesela w kręgu magnaterii doby saskiej*, zdecydowanie spełnia ona wymagania stawiane rozprawom doktorskim w myśl ustawy *O stopniach naukowych i tytule naukowym* z 14.03.2003 r. (z późniejszymi zmianami), w związku z czym stawiam wniosek o dopuszczenie jej do dalszego postępowania w przewodzie doktorskim.

Wrocław 12.10.2017 r.

dr hab. prof. UW r Filip Wolański